

Επιτελική Σύνοψη

Έρευνα για τις οικονομικές επιπτώσεις του διαζυγίου – έμφυλες οικονομικές ανισότητες των διαζευγμένων.

Η μελέτη με θέμα «Έρευνα για τις οικονομικές επιπτώσεις του διαζυγίου - οικονομικές ανισότητες των διαζευγμένων λόγω του φύλου» εκπονήθηκε από το Ίδρυμα Προώθησης Ισότητας – «ΥΠΑΤΙΑ» για λογαριασμό του Υπουργείου Δικαιοσύνης και Δημόσιας Τάξης, προκειμένου να αποτελέσει μέρος της 8ης περιοδικής Έκθεσης της Κυπριακής Δημοκρατίας, για την εφαρμογή της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για την Εξάλειψη κάθε Μορφής Διάκρισης σε Βάρος των Γυναικών (CEDAW). Τα καταληκτικά σχόλια της αρμόδιας Επιτροπής των Ηνωμένων Εθνών της 15ης Φεβρουαρίου, 2013 (Γενεύη), άρθρο 36 (β), καλούν τη Κυπριακή Δημοκρατία να συμμορφωθεί για την εφαρμογή της Σύμβασης για την Εξάλειψη κάθε μορφής Διάκρισης σε βάρος της Γυναίκας. Ειδικότερα, προτρέπουν την Κυπριακή Δημοκρατία να «Αναλάβει τη διεξαγωγή έρευνας σχετικά με τις οικονομικές επιπτώσεις του διαζυγίου στους δύο συζύγους, λαμβάνοντας υπόψη τις οικονομικές ανισότητες των συζύγων λόγω του φύλου».

1. Στόχοι και μεθοδολογικό πλαίσιο της έρευνας

Σκοπός της έρευνας αποτελεί η διερεύνηση των οικονομικών συνεπειών του διαζυγίου στους άντρες και τις γυναίκες, λαμβάνοντας υπόψη τις οικονομικές ανισότητες λόγω φύλου ιδιαίτερα στην περίοδο της οικονομικής κρίσης. Η έρευνα επίσης αποσκοπεί να διερευνήσει τυχόν προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι διαζευγμένοι σύζυγοι σε συνάρτηση με τυχόν κενά/αδυναμίες/ελλείψεις που υπάρχουν στους σχετικούς νόμους του οικογενειακού δικαίου.

Η έρευνα καλύπτει: α) αντιπροσωπευτικό δείγμα διαζευγμένων 220 αντρών και γυναικών σε παγκύπρια βάση, ώστε η έρευνα να οδηγεί σε ασφαλή συμπεράσματα, β) προσωπικές συνεντεύξεις σε 12 διαζευγμένα άτομα, και β) την περίοδο από την ψήφιση και εφαρμογή των νομοθεσιών οικογενειακού δικαίου έως και σήμερα (π.χ. από την ψήφιση του περί Ρυθμίσεως των Περιουσιακών Σχέσεων των Συζύγων Νόμου του 1991, ως έχει τροποποιηθεί, του περί Σχέσεων Γονέων και Τέκνων Νόμου του 1990, ως έχει τροποποιηθεί, κ.ά),

Για την επίτευξη του παραπάνω γενικού στόχου η διερεύνηση αναπτύχθηκε στα ακόλουθα στάδια:

Το πρώτο στάδιο περιλάμβανε την επισκόπηση των δημογραφικών στοιχείων για διαζευγμένους στην Κύπρο, την επισκόπηση του οικογενειακού δικαίου στην Κύπρο και σε χώρες της ΕΕ, και την παρουσίαση των θέσεων ΜΚΟ που δραστηριοποιούνται στην προστασία των μονογονεϊκών οικογενειών ειδικά του Παγκύπριου Συνδέσμου Μονογονεϊκών Οικογενειών και Φίλων και του Συνδέσμου Χωρισμένων Γυναικών Κύπρου.

Το δεύτερο στάδιο περιλάμβανε τη διεξαγωγή τηλεφωνικής έρευνας σε αντιπροσωπευτικό σωματοποιημένο δείγμα διαζευγμένων καθώς και την διεξαγωγή προσωπικών συνεντεύξεων με στόχο την διερεύνηση απόψεων διαζευγμένων ατόμων αναφορικά με τις οικονομικές επιπτώσεις του διαζυγίου και τη λειτουργία του οικογενειακού δικαίου. Μέσω της ανάλυσης των ευρημάτων των ερευνών

αποτυπώθηκαν και αναλύθηκαν οι οικονομικές δυσκολίες, η επάρκεια ή ελλείψεις του σχετικού νομοθετικού πλαισίου καθώς και τα μέτρα και κοινωνικές δομές για την ανακούφιση των διαζευγμένων με ανήλικα παιδιά. Διατυπώθηκαν προτάσεις πολιτικής για την βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης οικογενειών διαζευγμένων και απαραίτητες τροποποιήσεις που απαιτούνται στο οικογενειακό δίκαιο.

2. Αποτελέσματα της έρευνας πεδίου

Από τη στατιστική παρουσίαση των δεδομένων της ποσοτικής έρευνας και τα στοιχεία που καταγράφηκαν στη ποιοτική έρευνα προκύπτουν τα ακόλουθα συμπεράσματα/ διαπιστώσεις:

Δημογραφικές διαπιστώσεις: α) Το μορφωτικό επίπεδο ανδρών και γυναικών του δείγματος υπερτερούν αυτών της Στατιστικής Υπηρεσίας με στοιχεία του 2010, β) Το μέγεθος της οικογένειας του δείγματος με ανήλικα παιδιά περιλαμβάνει ένα παιδί σε ποσοστό 54,71% και δύο παιδιά σε ποσοστό 41.51%.

Την **ευθύνη φύλαξης και επιμέλειας των παιδιών** αναλαμβάνουν γυναίκες σε ποσοστό 70%, επιβεβαιώνοντας τη γενική εικόνα που επικρατεί σε αυτές τις περιπτώσεις ότι οι γυναίκες αποτελούν την πλειοψηφία των μόνων γονέων, αναλαμβάνοντας την ευθύνη φύλαξης και φροντίδας των παιδιών. Η ποιοτική έρευνα κατέδειξε ότι οι γυναίκες επωμίζονται το βαρύ φορτίο όλων των ευθυνών της ζωής, από την παραγωγή εισοδήματος, την ανατροφή των παιδιών και την εξυπηρέτηση δανείων/χρεών που «κληρονομήθηκαν» από τον γάμο.

Η έρευνα κατέδειξε τις εξής **συνιστώσες στην απασχόληση / ανεργία** των διαζευγμένων: α) πλήρη απασχόληση με ποσοστό 83,53% των ανδρών, έναντι του 61,48% των γυναικών, β) μερική απασχόληση με ποσοστό 2,35% για τους άνδρες, έναντι 8,9% για τις γυναίκες, γ) ανεργία ποσοστό 14.11% για τους άνδρες, έναντι 28,15% για τις γυναίκες, δ) ο καταμερισμός των θέσεων εργασίας του δείγματος ακολουθεί το πρότυπο του επαγγελματικού διαχωρισμού του γενικού πληθυσμού, με τις γυναίκες να συγκεντρώνονται σε θέσεις διοικητικής υποστήριξης, γραφέων και τις πωλήσεις, ενώ έχουν μηδενική συμμετοχή σε θέση ανώτερου στελέχους, μικρή συμμετοχή στην ιδιοκτησία επιχείρησης, και πολύ μικρή συμμετοχή σε τεχνικά επαγγέλματα, ε) το οικογενειακό/φιλικό περιβάλλον συμβάλλει περισσότερο στην οικονομική ενίσχυση των ανέργων διαζευγμένων έναντι των επιδομάτων που προέρχονται από τους θεσμούς κοινωνικής προστασίας και του οικογενειακού δικαίου.

Τον **κίνδυνο φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού** αντιμετωπίζουν οι διαζευγμένες γυναίκες με παιδιά. Η ανάλυση των δηλωθέντων εισοδημάτων κατέδειξε ότι, η πλειοψηφία των διαζευγμένων γυναικών του δείγματος ζει κάτω από το όριο της φτώχειας σε ποσοστό 51,45%, με ετήσιο εισόδημα που δεν υπερβαίνει τις 10.000 ευρώ, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό των ανδρών είναι 10,71%.

Ο διαζευγμένοι άνδρες αντιμετώπισαν πολύ μεγάλο ή μεγάλο **πρόβλημα επιβίωσης** μετά το διαζύγιο σε ποσοστό 34%, ενώ οι γυναίκες σε ποσοστό 67%.

Η **οικονομική κρίση** έχει επηρεάζει σημαντικά το επίπεδο διαβίωσης των διαζευγμένων, ιδιαίτερα των γυναικών όπως δείχνουν τα αποτελέσματα της ποιοτικής

έρευνας. Κύρια προβλήματα αποτελούν η μείωση μισθών/εισοδημάτων, η ανεργία και η μείωση κοινωνικών παροχών για τα παιδιά και η μεγάλη δυσκολία στην εξυπηρέτηση δανείων.

Η εργασία έγινε επισφαλής, δύσκολη στη διατήρηση της και στην ανέλιξη της καριέρας μετά το διαζύγιο για τις γυναίκες με κύριο πρόβλημα τη συμφιλίωση της οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής. Η έρευνα κατέγραψε: α) ποσοστό 31,34% των γυναικών με ανήλικα παιδιά ότι επηρεάστηκε με απώλεια της εργασίας μετά το διαζύγιο, έναντι του 17,95% των ανδρών, β) ποσοστό 59,70% των γυναικών με ανήλικα παιδιά έναντι ποσοστού 38,46% των ανδρών δήλωσαν ότι αντιμετώπισαν δυσκολία στην εργασία τους μετά το διαζύγιο, γ) το διαζύγιο είχε αρνητικές επιπτώσεις στην καριέρα σε ποσοστό 32,84% των διαζευγμένων γυναικών με ανήλικα παιδιά έναντι του 17,95% των ανδρών, δ) το διαζύγιο επηρέασε αρνητικά την πορεία ανέλιξης στην εργασία σε ποσοστό 37,31% για γυναίκες με ανήλικα παιδιά, ενώ οι άνδρες επηρεάστηκαν σε ποσοστό 20,51%. Το πιο διαδεδομένο εμπόδιο για την απασχόληση των μητέρων είναι η φροντίδα των παιδιών.

Οι άνδρες αντιμετώπισαν την **απώλεια στέγης** μετά το διαζύγιο, σε ποσοστό 45% του δείγματος, έναντι του 18,51% των γυναικών.

Η **εξυπηρέτηση στεγαστικού δανείου** αποτελεί μεγάλο πρόβλημα για τις διαζευγμένες γυναίκες. Ο βαθμός δυσκολίας για τις διαζευγμένες γυναίκες με ανήλικα παιδιά ανέρχεται 67,50%, έναντι του 51,61% των ανδρών με ανήλικα. Δυσκολία καταγράφηκε στην εξυπηρέτηση επαγγελματικών δανείων σε ποσοστό 41,03%. Ωστόσο, ποσοστό 45,89% του δείγματος των ανδρών δήλωσαν ότι έχουν επαγγελματικό δάνειο έναντι του ποσοστού 28,89% του δείγματος των γυναικών.

Η έρευνα κατέδειξε ότι το 58,52% των γυναικών δήλωσε ότι αντιμετωπίζουν δυσκολία στη **συντήρηση των παιδιών** έναντι του 40% των ανδρών. Τα ποσοστά δυσκολίας μεγεθύνονται όταν υπάρχουν ανήλικα παιδιά σε ποσοστό 64,18% για τις γυναίκες και 48,72 για τους άνδρες.

Το διαζύγιο είχε επίσης επιπτώσεις και **στην απώλεια κοινωνικής ζωής και ψυχαγωγίας** σε ποσοστό 79,25% για τις γυναίκες έναντι του 52,945 των ανδρών. Η θέση των ανδρών επιβαρύνεται ακόμη όταν έχουν ανήλικα παιδιά φθάνοντας σε ποσοστό δυσκολίας 58,97%.

Το **ΕΕΕ** δεν αποτέλεσε επιλογή ή βιώσιμη λύση για ένα μικρό αριθμό του δείγματος που έχουν ενταχθεί σε αυτό.

Η **νομική αρωγή** δεν παρέχεται σε όσους υποβάλουν αίτηση. Ένα μεγάλο ποσοστό του δείγματος δήλωσε ότι επωμίζεται τα δικαστικά έξοδα του διαζυγίου με το μέσο κόστος να κυμαίνεται από 1000-3000 ευρώ.

Το **ύψος της διατροφής των παιδιών** αφήνει ικανοποιημένο μόλις το 25,68% των δικαιούχων γυναικών, ενώ ποσοστό 66,67% των ανδρών είναι ικανοποιημένο. Η έρευνα έδειξε ότι ποσοστό 51,47% των γυναικών λαμβάνει κανονικά τη διατροφή από τον πρώην σύζυγο. Σε ότι αφορά την καταχώρηση εντάλματος για την είσπραξη της διατροφής το 51,43% των γυναικών δήλωσαν ότι σε κάποιο στάδιο έχουν υποβάλει ένταλμα για την είσπραξη της διατροφής. Δεν υπέβαλαν ένταλμα το 48,57% των γυναικών.

Σε ότι αφορά τους **παράγοντες για την έκδοση διατάγματος διατροφής** η έρευνα κατέγραψε τα εξής: α) ποσοστό 44,44% των γυναικών διαφωνεί ότι το δικαστήριο λαμβάνει υπόψη τις πραγματικές ανάγκες των παιδιών, έναντι μόλις του 8,23% των ανδρών, καταγράφοντας μεγάλη απόκλιση ως προς το φύλο, β) ποσοστό 57,78% των γυναικών έναντι 21,18% των ανδρών πιστεύουν ότι το δικαστήριο λαμβάνει υπόψη την οικονομική κατάσταση του πατέρα και όχι των παιδιών, γ) ποσοστό 40% ανδρών έναντι 19,26% των γυναικών πιστεύει ότι το δικαστήριο λαμβάνει υπόψη τον γονέα που έχει την φύλαξη των παιδιών, δ) ποσοστό 42% του δείγματος θεωρεί ότι έκδοση εντάλματος είσπραξης διατροφής είναι αναποτελεσματική διαδικασία, ε) ποσοστό 28,64% του δείγματος δήλωσε ότι συμφωνεί ότι δεν εκδίδεται διάταγμα διατροφής για σπουδές, στρατό. Ωστόσο, η ποιοτική έρευνα ανέδειξε το θέμα ως ένα από τα πρωταρχικά ζήτημα και έγνοια των διαζευγμένων μητέρων.

Δημιουργία χρεών. Η ποιοτική έρευνα κατέγραψε ποσοστό 58,82% του δείγματος των ανδρών έναντι 48,15% των γυναικών να συμφωνούν ότι το δικαστήριο πρέπει να λαμβάνει υπόψη του τους λόγους δημιουργίας χρεών και να τα επιμερίζει ανάλογα . Η ποιοτική έρευνα επίσης ανέδειξε το πρόβλημα χρεών που κληρονόμησαν εξ ολοκλήρου διαζευγμένες γυναίκες.

Η πλειοψηφία των διαζευγμένων προτιμά την **επίλυση των περιουσιακών του διαφορών εξώδικα**, εξοικονομώντας χρόνο και χρήμα μέσα από μια πιθανή συναινετική λύση. Επιβεβαιώνεται και από την ποιοτική έρευνα. Υπάρχει έμφυλη διάσταση απόψεων ως προς τη «Δίκαιη επίλυση των περιουσιακών διαφορών» με το 56,75% των ανδρών να τη θεωρούν δίκαιη, ενώ οι γυναίκες δήλωσαν ότι θεωρούν ότι η επίλυση των διαφορών δεν ήταν δίκαιη σε ποσοστό 61,36%.

Εξυπηρέτηση στεγαστικών δανείων. Η δυνατότητα των διαζευγμένων γυναικών να εξυπηρετούν στεγαστικά δάνεια υπολείπεται σημαντικά αυτής των ανδρών.

Τα αποτελέσματα τόσο της ποσοτικής όσο και της ποιοτικής έρευνας, καταδεικνύουν ότι επείγει η **τροποποίηση του οικογενειακού δικαίου** (γάμος, διαζύγιο, γονική μέριμνα, διατροφές, περιουσιακές διαφορές) και να προβεί σε ριζική αναθεώρηση του.

Η **πολλαπλότητα των διαδικασιών του οικογενειακού δικαίου** (μια αίτηση για κάθε ξεχωριστό θέμα: γονική μέριμνα-διατροφή-διαζύγιο-περιουσιακές διαφορές) αποσυντονίζει τη διαδικασία επίλυσης των διαφορών, επιφορτίζοντας τους διάδικους με αχρείαστα έξοδα και καθυστερώντας αχρείαστα την επίλυση των διαφορών.

Ο **δημόσιος χαρακτήρας της διεξαγωγής της δίκης** στις οικογενειακές υποθέσεις οδηγεί σε παραβίαση της ιδιωτικής ζωής και προσβολή της προσωπικότητας των ανθρώπων.

3. Εισηγήσεις προτάσεις πολιτικής

Τα αποτελέσματα της έρευνας επιβάλλουν την άμεση ρύθμιση των ακόλουθων προβληματικών προνοιών νομοθεσιών ή και έμφυλων στερεοτυπικών ρόλων που οδηγούν τις διαζευγμένες γυναίκες και τα παιδιά τους στην περιθωριοποίηση και στη φτώχεια :

- Τη ρύθμιση της γονικής μέριμνας για να υπάρχει δίκαιη κατανομή των υποχρεώσεων (φροντίδας και φύλαξης) μεταξύ των γονέων.

- Την τροποποίηση του περί Ρυθμίσεως των Περιουσιακών Σχέσεων των Συζύγων Νόμου, ώστε να λαμβάνονται υπόψη οι λόγοι δημιουργίας χρεών και αυτά να επιμερίζονται δίκαια σε αυτόν που τα δημιούργησε.
- Την τροποποίηση της νομοθεσίας, ώστε η διαδικασία εκποιήσεων να αναστέλλεται όταν εκκρεμεί απόφαση ρύθμισης περιουσιακών διαφορών.
- Τη δημιουργία προγραμμάτων στήριξης/ανάληψης μη εξυπηρετούμενων δανείων μέσω ενός κρατικού φορέα οικογενειών ευάλωτων ομάδων.
- Την τροποποίηση του Περί Παροχής Επιδόματος Τέκνου Νόμος, για άρση της διάκρισης που γίνεται σε βάρος των εν διαστάσει συζύγων με την αφαίρεση επιδομάτων, αφού δεν αντιμετωπίζει με ισότιμο τρόπο τους διαζευγμένους και τους εν διαστάσει συζύγους.
- Τη ρύθμιση του ύψους των διατροφών ώστε να ικανοποιούν το επίπεδο διαβίωσης των συζύγων και των παιδιών.
- Τη βελτίωση του μηχανισμού είσπραξης των διατροφών.
- Τη δημιουργία νομοθετικής πρόνοιας διαχωρισμού των δανείων όταν αυτά γίνονται για επαγγελματικούς λόγους του συζύγου.
- Την ενδυνάμωση του συστήματος παροχής νομικής αρωγής σε οικογενειακές υποθέσεις για να έχουν οι διαζευγμένες γυναίκες τη δυνατότητα να καταχωρήσουν αίτηση διαζυγίου.
- Την τροποποίηση της νομοθεσίας και των διαδικασιών παροχής Ε.Ε.Ε με ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου για να μην είναι ουδέτερο ή τυφλό σε έμφυλα θέματα, όπως είναι αυτά των μονογονεϊκών οικογενειών.
- Την τροποποίηση της λειτουργίας του οικογενειακού δικαστηρίου και την ευαισθητοποίηση των δικαστών σε θέματα φύλου για να μην αναπαράγονται έμφυλα στερεότυπα.
- Την απλούστευση των διαδικασιών του Οικογενειακού Δικαστηρίου (μια αίτηση για όλα τα θέματα)
- Την τροποποίηση του τρόπου έκδοσης διαταγμάτων για να μην είναι νομικά δεσμευτικά μόνο για τη μητέρα η οποία συνήθως έχει την φύλαξη των παιδιών.
- Την υιοθέτηση μέτρων ενίσχυσης της συμφιλίωσης οικογενειακής και επαγγελματικής/προσωπικής ζωής προκειμένου να αντιμετωπίσουν τις δυσκολίες διατήρησης της θέσης εργασίας ή ένταξης στην αγορά εργασίας .
- Την αύξηση του αριθμού των κρατικών βρεφονηπιοκομικών σταθμών, νηπιαγωγείων και λεσχών και επέκταση των ωραρίων λειτουργίας τους, ώστε να μπορούν οι μόνοι-γονείς να συμφιλιάσουν την οικογενειακή και προσωπική ζωή.